

821.511.141.09

821.511.141(497.11).09

Horváth Futó Hargita

SZÖVEG-KOLLÉGIUM (II.)

Textual-College

Debrecen város több évszázados fennállása alatt akkora kultúrtörténeti jelentőségre tett szert, hogy intézményeinek, lakosainak, diákjainak említése nélkül nem beszélhetünk a magyar történelemről, művelődéstörténetről. A református egyház támogatásával 1538-tól működő Református Kollégium révén Debrecen az ország egyik jelentős iskolavárosává, tudományos központjává vált. Az intézmény diákjai között számos későbbi neves tudóst, író, költőt találunk. Debrecen kulturális tér, amely az irodalomban is leképeződött. Az épített, fizikai város mellett az irodalmi narratívákban létezik egy róla alkotott „szöveg-város” is, egy esztétikai konstrukció, amely az épített várossal együttesen alakítja a városról alkotott képünket. Debrecen város vizuális textúrájának alkotóeleme a református kollégium épületkomplexuma. Ebből kifolyólag a Debrecen-narratíva részét képezik a magyar regényirodalomnak a debreceni református kollégiumot elbeszélő szövegei is, amelyekből összeáll – a szöveg-város analógiájára – egy szöveg-intézmény, szöveg-kollégium. A tanulmány a magyar regényirodalomnak azon szövegeit, szöveg-részleteit veti össze, amelyeknek színhelye a Debreceni Református Kollégium.

Kulcsszavak: diskurzív terek, városkutatás, vizuális narratológia, városszöveg, szöveg-város, olvasás gadameri emblémája, genius loci, mitikus tér, antropológiai hely, Csokonai-kultusz, debreceniség, emlékezhelyek

AZ ELBESZÉLT KOLLÉGIUM

Mikszáth Kálmán *A két koldusdiák* című műve, a paratextus szerint mesés történet az ifjúság számára, 1885-ben jelent meg. A Mikszáth-recepció a regényt történelmi és meseregényként értelmezte. A regény első cselekményszálának színhelye Debrecen. A narrátori pozíció olyan, amely rálát az elmúlt kétszáz-háromszáz esztendőre, mindkét korról, a saját és a három évszázaddal előttiről is, van időtapasztalata. A narrátornak a „híres Hatvani professzor csak később jött” kommentárja a cselekményidő meghatározására ad – nem éppen pontos – fogódzót. A narrátori kommentár arra utal, hogy a regény a kollégium Hatvani professzor előtti történetét tematizálja.¹ A realitás-fragmentumok alapján létrehozható a történelmi távlat, megállapítható, hogy a szerző a XVII. század

---

¹ Hatvani István 1749-től kezdve közel negyven éven át tanított a Debreceni Református Kollégiumban. (FEHÉR 2002: 7.)

végére – XVIII. század elejére helyezi a cselekmény idejét, az 1660-as évektől 1708 őszéig, a sárospataki országgyűlésig. (TARJÁN 1996: 82.) A történelem fikcionálása Mikszáth regényírói munkásságára is jellemző. A történelem képezi *A két koldusdiák* című regénynek is a referenciális-bázisát. A történelmi munkák tartalmaznak fiktív elemeket, az irodalmi alkotások pedig történelmi elemeket, Hyden White elmélete alapján a történelmi ismeretanyag beemelését az irodalmi szövegbe úgy értelmezhetjük, mint a történelmi és a fikciós narratíva összefonódását. A történészek és a regényírók azonos módon értelmezik a történelmet, a – White definíciója szerinti – időben változó világot: „ami először kétesnek vagy rejtélyesnek tűnik, azt felruházzák egy – az ismertségének köszönhető – felismerhető formával. Lényegtelen, hogy a világot valóságosnak vagy csak képzeltek fogják fel; ugyanúgy adnak értelmet neki”. (WHITE 1997: 70., 82., 100.)

Az elbeszélő a kollégium épületének attribútumai közül az eget és a földet összekötő tornyokat emeli ki, ezzel szimbolikusan az intézet bűnnek ellenálló erőd-jellegét, a hit órének toposzát örökíti tovább. A narrátor a „ha nagyon meszsze hagyjuk az időt magunk mögött, ide-oda benne száz esztendő” kijelentésével relativizálja az időt. Egyszerre két korban látatja ugyanolyannak a várost és a „híres” iskolát. A komparáció alapja az eltérő időtapasztalat. Az összehasonlítással a narrátor ennek a világnak az állandóságát, változatlanágát emeli ki, a konzerválódott létállapotot. Mintha ebben a térben megállt volna az idő. A hajdúszoboszlói ember is, a kívülálló, aki a környező világ perspektívájából szemléli a várost, az egyformaságot, a statikusságot konstatálja. A Debreceni Református Kollégium jelentős történelmi háttérével, hagyományaival, legendáival, térelemeivel, lakóival a bahtyini várkastély kronotoposzához hasonlatos hely. „Időtől terhes” (BAHTYIN 1976: 298.) hely a szövegekben leginkább *öreg, vén* jelzőkkel minősített ötszáz éves kollégium. Perjéssy-Horváth Barnabás *Kollégium blues* című regényében a tér és az idő egymástól elszakíthatatlanul van jelen az intézmény „minden zugában”. A nagykönyvtár, a díszterem, a folyosók, az internátus vagy az iskola imaterme, az Oratórium a változatlanág terei, konzerválódott bennük az idő.

A Mikszáth-regény *Csata a nagyerdőn* című harmadik fejezete a történelmi tárgyyszerűség és fikcionális elemek keverésével beszél el egy kitalált kollégiumi hagyományt, a pünkösdi másnapi engedélyezett verekedést a Nagyerdőn. A Nagyerdő növényeivel, tanyáival, legendáival szorosan kapcsolódik a kollégium teréhez. A legvitézesebb diák cím öröklődésének tradíciója és a cím kiérdemlésének nagyerdei szertartása a többi kollégiumi hagyománnyal, beavatási szertartással, szokással együtt a bahtyini értelemben vett várkastély „dinasztikus öröklődési” (BAHTYIN 1976: 298.) viszonylataihoz hasonlatos. A mikszáthi regényfejezet újabb elemeket ad hozzá a kollégium kronotoposzához: a gerundiumot, a diákviséletet, az iskola színeit, a kántus intézményét. Diáknyelvet értelmező szótárában az *És mégis mozog a föld* expozíciójában Jókai is említi

a gerundiumot, a kollégiumi tűzoltó diákok nagybotját, amellyel tűzoltáskor a kerítéseket és a nádtetőket szétverték. A Móricz-regényben a gerundium már múzeumi darabbá válik, „most is lehet látni a Nagykönyvtárban” (*Légy jó mindhalálíg*, 136.), de az idősebb nemzedék átmenti a történetét a fiatalabbakra. A kollégiumról szóló szövegek közös eleme a diákviseletek leírása. Az egyforma uniformis a kollégiumhoz való tartozást jelenti, és beavatási jelkép is. A Jókai-regény diákjai „az akkori idők rendi szerint hosszú fekete tógát s háromszögletű sabbeszteklit viselnek” (*És mégis mozog a föld I.*, 15.), Mikszáthnál a viselet „1624 óta egy taláros fekete dolmányból áll, mely fehér ércből vert kapcsokkal s egy széles övvel van a testhez szorítva, a zöld posztópalást és az alacsony prémes föveg még fantasztikusabbá teszi” (*A két koldusdiák*, 19.). Móricz intézményében „hosszú, fekete teológusok járkálnak” (*Légy jó mindhalálíg*, 18.), Perjéssy-Horváth Barnabás regényében csupán ceremoniális szerepe van a tógának, a tablóképre és a ballagásra öltik fel, ez utóbbira csak a díszörségre kiválasztott néhány magasabb fiú.

A két koldusdiák narrátora a kollégiummal kapcsolatban alig használ más jelzőt a híresen kívül. A Mikszáth-regényben a kollégium és a város a változatlan-ság, a konzerválódott idő tereként jelenik meg. A narrátor a tér minden elemét, a szereplők jellemvonásait, tetteit ugyanazzal a jelzővel írja le, a változatlan-ság ezen a síkon is megnyilvánul. Mikszáth a térjellemzőkkel nem egyedít, ezzel szemben Móricz Zsigmond regényében a kollégium egyedülálló, mással összehasonlíthatatlan színhelyként konstruálódik. *A Légy jó mindhalálíg* szövege a narrátor kollégiumépület-olvasatával kezdődik. A kollégium a félelem tereként definiálódik. Az elbeszélő a tér koordinátáinak felvázolásával indít. A térmegjelölés nem konkrét, viszont az olvasó tudatában a Nagytemplom, majd a Csokonai-kötet Nyilas Misi fiókjában Debrecenre asszociál.

Az intertextualitás az olvasó tudatában végbemenő folyamat, amely észleli a szövegek közötti összefüggéseket. A Móricz-szöveg és a Jókai-szöveg között intertextuális reláció áll fenn, amely befolyásolja mindkét regény jelentésstruktúráját. *A Légy jó mindhalálíg* explicit textuális jelekkel asszociál az *És mégis mozog a föld* szöveghelyeire. A főhős ekképpen elmélkedik: „Azt semmiség megtenni, hogy az ember egy hónapig mindennap elmenjen a két kofa előtt, s soha egyetlen szem almát vagy szilvát vagy egy falat dinnyét ne egyen, sem zsemlyét vagy kiflit vagy törökmézet; de hogy a maga *Csittvári Krónikáját* meg ne csináltassa... az lehetetlen...” (*Légy jó mindhalálíg*, 18.) A szövegek között jelölt intertextuális reláció jön létre. Szemantikai síkon a referált szöveg továbbviszi a beágyazott elemek jelentését (megerősítő jelentés-integráció). (OROSZ 2003: 110–112.) *A Légy jó mindhalálíg* Jókai műveire is utal, a hatodik fejezetben Nyilas Misi és Orczy felsorolják kedvenc olvasmányaikat (*Törökvilág Magyarországon, Kis Dekameron, A bolondok grófja, A debreceni lunátikus*). Ugyanígy „beszélget” az olvasó tudatában a Perjéssy-Horváth-szöveg, valamint

az *És mégis mozog a föld*. Az érettségi banketten a tanár a főhóst és barátait „csittvárikrónikás csoportként” jellemzi. Ezek az explicit jelek az olvasó korábbi irodalmi tapasztalatait és ismereteit vonják be az értelmezésbe, az intertextuális recepciót ugyanis az olvasó tudása befolyásolja.

Karácsony Sándor 1948-ban megjelent *Holdbeli diákélet* című regénye a szövegbe iktatott referenciális jelek alapján a századfordulói, századelői „öreg debreceni kollégium” (*Holdbeli diákélet*, 26.) diákjainak életét idézi. A regény főhőse, Sanyika, a „maradandóság városához” (*Holdbeli diákélet*, 18.) közeli faluról kerül be a kollégiumba. Az egyházi tanintézményt „fényes nagy palotának” (*Holdbeli diákélet*, 30.) látja, és „határozottan boldogtalannak érzi magát benne”. (*Holdbeli diákélet*, 30.) Nem ismeri a „városi diákélet rejtelmét” (*Holdbeli diákélet*, 11.), fél a szabályoktól, idegen számára a környezet, és idegenséget fokozza, hogy csalódik a felnőttekben és a barátaiban is. Karácsony Sándor regényének egyik történet-szegmentuma impliciten egy Móricznál is megjelenő szövegelemet ismétel. A tanterem első padja, a „jeles pad” (Móricz) vagy „első szék” (Karácsony) jelzős szerkezet nemcsak térbeli pozíciót determinál, hanem a kollégiumi hagyomány szerint szimbolikus jelentéstartalmat is hordoz: a tanteremben a térbeli hely bizonyítványfüggő. Az egyházi iskola értékelési rendszerében a tanterem tételrendezése a rangsorolást jelentette, a hierarchia, a sorrendiség érzékeltetésének módja volt. A diákok az ülésrend alapján differenciálódtak. A tanterem első padját a tudással és a szabályokhoz való alkalmazkodással lehetett kiérdemelni, később viszont már a különféle privilégiumokkal járó hely határozta meg birtoklója életét. A Karácsony-regényben is a jeles padban ül az osztály tanulási eredmény szerinti első és második tanulója. Ebben a térstruktúrában a kiemelkedők elsőként ülnek a többi előtt. A térbeli hely a hierarchiában betöltött szerepekhez kapcsolódva (státus)szimbólummá válik, használatához valamilyen sikeres eredmény kapcsolódik (KAPITÁNY – KAPITÁNY 2005: 10.), és kifejezi a diákok közötti különbséget is. A Karácsony-regény hőse is „elsőszék első” volt a falusi iskolában, s ezt a térbeli pozíciót a kollégiumban sem hajlandó feladni. Az osztálymiliőben az „első szék” affektív szféra, a tanárral ebben a térbeli pozícióban alakítható ki a legintimebb viszony. A *Holdbeli diákélet* narrátora nem meséli el, mit jelent az „első szék”, nem részletezi, mi a főhős ragaszkodásának motivációja, mintha a Móricz-regényre építene, ahol az olvasó már megkapta ezeket az információkat.

A barbár keleti konzervatizmus és tősgyökeresség jelzői mint várostoposzok az irodalmi életben (pl. Csokonai kicsapatása, Kölcsey elutasítása), az irodalmi vitákban (Árkádia-per) és irodalmi alkotásokban (Petőfi útirajzai, Arany János *Bolond Istók*-ja) jöttek létre, „hagyományozódásuk mégsem maradt az irodalom intertextuális jelensége csupán, hanem átkerült a város önreprezentációs szöveg-hagyományába” (BERTA 2005: 99–100.), így a városmarketingben Debrecen ma is civisvárosként, őrvárosként jeleníti meg magát. A kollégium reprezentáci-

ójában ugyanezek a folyamatok játszódnak le. Perjéssy-Horváth Barnabás 2005-ben megjelent *Kollégium blues* című regényének szövegébe az idők folyamán kialakult város- és kollégium-toposzokat építi be és hagyományozza tovább. A *Kollégium blues* az ország életében fordulópontot jelentő rendszerváltás előtti 1987/88-as iskolaévnék, az intézmény 499. tanévének eseményeit eleveníti fel a diák-elbeszélő naplójából. Az egyházi intézmény a kései Kádár-korban „Kelet-Közép-Európa egyetlen református gimnáziuma” (*Kollégium blues*, 24.), amelynek helyzetére a narrátor az „s ez nagy szó a létező szocialista hazában” (*Kollégium blues*, 24.) mondattal világít rá. Az épület és a pártház térbeli helye szimbolikus jelentést hordoz. Az Oratórium mögötti utcácska „két épületet köt össze, jobbján a Kollégium, balján a Magyar Szocialista Munkáspárt megyei székháza, egyszerűen a pártház, tetején a világító neonreklámmal, a vörös csillaggal, s a végén Lenin a panelházak karéjában. Egy szűk utcácska választja el a keresztyén múltat és jelent a szocialista jelentőtől és jövődőtől”. (*Kollégium blues*, 79.) A kollégium negyedik diákjait a tanulás mellett az ország politikai helyzete is foglalkoztatja (szamizdatot olvasnak, a Szabad Európa rádió adásait hallgatják, beszédet mondanak a pesti március 15-i megemlékezésen). A dialógusokból és leírásokból kirajzolódik annak az időszaknak a politikai háttere, amikor „a nagy Szovjetunió hadereje” az ország és a város „vendégszeretetét élvez”. (*Kollégium blues*, 27.) A kollégium épületéből rálátni az ideológiai kultusz rekvizitumára, a Lenin-szoborra, amely „ismerős karmozdulattal mutat a semmibe, az alkotó nyilván a létező szocializmusból a kommunizmusba vezető utat kijelölő vezért akarta megformálni”. (*Kollégium blues*, 38.) A regénycselekmény kiterjed a kollégiumhoz szorosan fűződő terekre, a Nagytemplomra és a Nagyerdőre is. Az ország egyetlen református középiskolája ebben az időszakban szigetként működik, és bölcs döntésekkel próbálja megvédeni önmagát és diákjait a külső világtól. A regény helyszínének leírása a kollégium-narratívák toposzait, intézmény-képeit sűríti magába. A narrátor az épület-komplexum és a kollégiumi miliő precíz, referencialításra törekvő leírását adja. A szoba-belső leírása a *Légy jó mindhalálig* 19. számú cétusának ábrázolásához hasonló. Perjéssy-Horváth Barnabás regényében a kollégium muzeális értékű intézmény. A narrátor ősi Kollégiumról, műemlék-épületről, vagy metonimikusan ősi és történelmi falakról beszél. A kollégium múltjához kötődő, az évek folyamán felgyülemlett tárgyak, szobrok, tablók, relikviák miatt az „iskola inkább múzeum, mint reményteli hely”. (*Kollégium blues*, 41.) A relikviák abban különböznek a hétköznapi tárgyaktól, hogy történetek kapcsolódnak hozzájuk. Az intézményben kiállított – tanárokhoz, diákokhoz, hagyományokhoz, iskolai eseményekhez fűződő – tárgyak a kollégium ötszáz éves történetét beszélik el. A hely jellegét a benne elhelyezett dolgok formálják, a hely „mindenkor egy tájéket nyit meg, miközben a dolgokat mint összetartozókat benne gyűjti egybe” (HEIDEGGER 1994: 215.), a dolgok nemcsak odatartoznak egy helyhez, hanem maguk a he-

lyek. A *Kollégium blues* narrátora elbeszéli a kollégiumi diákélet determináns elemeit: az ünnepeket, szokásokat, beavatási rítusokat, viseletet, eszközöket. A *Kollégium blues* nemzedéki regény, amelybe a nemzedéki emlékezet is beépül. Olyan emlékek ezek, amelyekben az ember a kortársaival osztozik: „Az emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz: az idők során keletkezik, és idővel – pontosabban hordozóival – elenyészik. Ha megtestesítői kihalnak, újabb nemzedéki emlékezetnek adja át a helyét.” (JAN ASSMANN 51.) Az emlékezet hordozói az írással próbálják megőrizni az egyéni és nemzedéki emlékezet elemeit.

A KOLLÉGIUM-SZÖVEGEK KULTIKUS MOZZANATAI

A kollégium-szövegek a Csokonai-kultusz képződését és fejlődését is reprezentálják. Keresztesné Várhelyi Ilona szerint Debrecenben a költők, írók bősége ellenére csak egyetlen igazi, természetes kultusz alakult ki, Csokonaié. Csokonai életműve és kultusza két irányból is átjárta a társadalmat: „magas kultúrát is teremtett, meg folklorizálódott is, vagyis minden társadalmi réteg képes volt saját »olvasatában« értelmezni a Csokonai-jelenséget. Éppen ezért Csokonai debreceni kultusza szemléletesen modellálja a kultusz és kultúráképződés folyamatát.” (KERESZTESNÉ 2000: 189–190.) Jókai Mór az *És mégis mozog a föld* című regényében Csokonainak a Nagyerdővel kapcsolatos történeteit beszéli el, utal a hozzá fűződő legendákra, anekdotákra, majd arra emlékeztetve, hogy a XIX. században a kollégiumi diákok ápolták a Csokonai-kultuszt, beleírta a költő *Vallás* című versét a Csittvári Krónikába. Győri János irodalomtörténész szerint a Kollégium egyszerre színhelye Csokonai kicsapatásának és – kultuszának ápolásával – visszafogadásának. A kicsapatás ténye határozta meg a Csokonai-kultusz milyenségét, minőségét: „Csokonai mint kicsapott diák, mint bizonyos értelemben a mindenkori intézményességgel, az intézményi struktúrákkal szembeszegülő tehetség vált példaképpé és jelképpé a későbbi diákok életében. Ilyen módon a későbbi kollégiumi diákok életművében, gondolkodásában jelen van Csokonai mint alkotó és mint a világ hatásaira sajátos módon reagáló személyiség is.”² A *Légy jó mindhalálig* főszereplője hosszú évődés után a mosónőnek félretett pénzből vásárolja meg a Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyvet, és csalódik benne, mert nem Csokonai verseit tartalmazza, hanem valami érthetetlen „fecsegést” a költő életéről. A kötetből a regényszöveg is idéz. A Móricz-regényben a kultusz helyei segítik a térbeli tájékozódást: Nyilas Misi „elment a Darabos utcába a könyvkötőhöz, aki ott lakik a Csokonai szülőháza mellett” (*Légy jó mindhalálig*, 11.). A debreceni Csokonai-kultusz egyik helye Csokonai

² Újabb adalékok a Csokonai-perhez. Kiss Péter beszélgetése Győri Lajossal. Elhangzott a Kossuth rádió *Időlagút* című műsorában 2004. november 21-én, *Csokonai-teljes szöveg* címen olvasható www.radio.hu honlapon.

szülőháza. A kultikus gondolkodás szerint ugyanis a hely, ahol az alkotó élt, „megszenteltnek” (LAKNER 2004: 141.) számít. A Móricz-regény térszerkezetének eleme a Csokonairól elnevezett kert, amely a kultikus névadás eredménye, és a Csokonai-szobor. Ez a kultusz-objektum, Izsó Miklós egész alakos köztéri bronz-szobra (1871) a belvárosi Kálvin-téren áll, és mint a város vizuális imázsának kelléke *lieu de mémoire*-ként (emlékezőpótló emlékezés-helyként) működik (NORA 1999: 142–157.). A *lieu de mémoire* alapvető létoka az idő megállítása, a felejtés megakadályozása, a halhatatlanná tétel. Az emlékezésben a tér játssza a főszerepet. Jan Assmann az emlékezet topográfiai „szövetéről”, „mnemotoposzokról” beszél, melyek szintén az emlékezet helyszíneit jelentik. (JAN ASSMANN 60.) Csokonai kicsapatásának motívumát négy szöveg tartalmazza. Jókai beleírja Jenőy Kálmán történetébe, a kollégiumból távozó Nyilas Misi a felcsendülő csengőt köti össze Csokonai személyével, Karácsony Sándor regényének főhősét a költő kicsapatásának felidézésével vigasztalják a rokonai, amikor azt hiszik, hogy megbukott. Perjéssy-Horváth Barnabás *Kollégium blues* című regényében a főhős Csokonai kicsapatásáról ír drámát a Szabó Magda által meghirdetett kollégiumi drámaíró pályázatra.

A kollégium-narratívák a kollégium kultuszát művelik, és fenntartják az iskola tanárainak, egykori diákjainak, a magyar irodalom jelentős alkotóinak kultuszát is. A kultusz által teremtett világ megtörhet, ha „számot kell adni eredetéről, meg kell magyarázni létezését”. (LAKNER 2005: 18.) A kultusz állandó igazolásra szorul, különben az idő múlásával, a viszonyok megváltozásával az lesz a sorsa, mint a trianoni békeszerződés után revíziós reményeket keltő Lord Rothermere mellszobrának, amely a kollégium Bagolyvárába, azaz raktárba került. A kollégium épületében működő szuvenírbolt, a falakon elhelyezett emléktárgyak azt bizonyítják, hogy a kollégium az évek folyamán önkultuszt alakított ki. A több száz éves falakon szimbiózist alkotnak a rock and roll, a vallási és a tudományos élet kellékei: „A regény diákhősei szellemi értelemben három lábbon állnak: egyszerre mozognak az iskola alapfunkciójából és erős történelmi hagyományaiból következő magas kultúrában, a Kollégium zárt falain is lassan átszivárgó, jórészt nyugati eredetű szubkultúrában és a mindenkori felekezeti iskola alapkereteit képező szakrális világban.” (GYÖRI 2005: 57–60.)

(Vége)

KIADÁSOK

JÓKAI MÓR: *A nagyenyedi két fűzfa. A debreceni lunátikus*. Európa, Budapest, 2003.

JÓKAI MÓR: *És mégis mozog a föld (Eppur si muove) I–II*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1978.

KARÁCSONY SÁNDOR: *Holdbeli diákélet*. Exodus, Budapest, 1948.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: *A két koldusdiák*. = Bisztray Gyula–Király István szerk.: *Mikszáth Kálmán összes művei* 3. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.

MÓRICZ ZSIGMOND: *Légy jó mindhalálig*. Akkord Kiadó, Budapest, é.n.
PERJÉSSY-HORVÁTH BARNABÁS: *Kollégium blues*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005.

IRODALOM

- ASSMANN, Jan é. n. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest–München.
- BAHTYIN Mihail M. 1976. *A tér és az idő a regényben*. = *A szó esztétikája*. Budapest, 257–302.
- BALOGH István 1969. *Debreceniség. Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere*. Studia Literaria VII. 11–51.
- BÁN Imre – JULOW Viktor 1964. *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*. Budapest.
- BARTHES, Roland 1997. *A szobortól a festményig*. = *S/Z*. Budapest, 259–261.
- BARTHES, Roland 2001. *Az olvasásról*. = Dobos István (szerk.) *Az olvasáselméletek*. Debrecen, 48–55.
- BERTA Erzsébet 2005. *A Maradandóság városától New Debrecenig*. = N. Kovács Tímea – Böhm Gábor – Mester Tibor (szerk.) *Terek és szövegek*. Budapest, 97–114.
- BENKŐ Károly 1940. *A debreceni diákélet a múltban és a jelenben*. [s. 1.]
- BICZÓ Gábor 2005. *Séta a debreceni Kossuth téren, avagy „vizuális narratológia” gyakorlatban*. = N. Kovács Tímea – Böhm Gábor – Mester Tibor szerk. *Terek és szövegek*. Budapest, 85–96.
- CASSIRER, Ernst 2000. *Mitikus, esztétikai és teoretikus tér*. Vulgo 1–2.
- EISEMANN György 2003. „*Elmondom, ahogy megértem*.” *A forradalom elbeszélése Jókai Mór A köszívű ember fiai című regényében*. = Janus Ildikó – Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) *Az elbeszélés módozatai*. Budapest, 173–213.
- FÁBRI Anna 1990. *Idő- és térviszonyok Jókai Mór társadalmi regényeiben*. ItK 2. 168–184.
- FÁBRI Anna 1991. *Jókai–Magyarország. A modernizálódó 19. századi magyar társadalom képe Jókai Mór regényeiben*. Budapest.
- FARAGÓ Kornélia 2001. *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Újvidék.
- FEHÉR Katalin 2002. *Hatvani István és tanítványai*. Budapest.
- FEJŐS Zoltán 2005. *A nyilvános városzöveg*. = N. Kovács Tímea – Böhm Gábor – Mester Tibor szerk. *Terek és szövegek*. Budapest, 211–225.
- FÜZFÁ Balázs 2006. „*Sem azé, aki fut...*” *Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*. Budapest.
- GADAMER, Hans-Georg 1994. *Az épületek és képek olvasása*. = *A szép aktualitása*. Budapest, 157–168.
- GENETTE, Gérard 2003. *Figures III*. Paris, 1972. 252. Idézi Bódi Katalin: *A valóság poétikája a francia és magyar levélregényben*. ItK 4–5.
- GYŐRI L. János 2005. *Perjéssy-Horváth Barnabás regénye a Debreceni Kollégiumról* = Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának Évkönyve 2004/2005. Debrecen, 57–60.
- HEIDEGGER, Martin 1994. *A művészet és a tér*. = „...költőien lakozik az ember...” *Válogatott tanulmányok*. Budapest –Szeged, 211–217.
- KAPITÁNY ÁGNES–KAPITÁNY Gábor 2005. *Tárgyak szimbolikája*. Budapest.
- KERESZTESNÉ VÁRHELYI Ilona 2000. *Egy kultusz metamorfózisa. A kultuszképződés modellje a debreceni Csokonai-kultusz fejlődésében*. = Kalla Zsuzsa (szerk.) *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. PBudapest, 188–197.
- LAKNER Lajos 2004. *Irodalmi kultusz: A múzeum és a látogató. A Petőfi Ház*. Hungarológiai Közlemények 1. 138–156.

- LAKNER Lajos 2005. *Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz kutatás útjain.* = Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.) *Kultusz, mű, identitás. Kultusz-történeti tanulmányok 4.* Budapest, 11–30.
- NAGY Miklós 1999. *Jókai Mór.* Budapest.
- N. KOVÁCS Tímea – BÖHM Gábor – MESTER Tibor (szerk.) 2005. *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban.* Budapest.
- NORA, Pierre 1999. *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája.* = AETAS 3. 142–157.
- OROSZ Magdolna 2003. „Az elbeszélés fonala.” *Narráció, intertextualitás, intermedialitás.* Gondolat, Budapest.
- ŐZE, Mark 2005. *Nemesta. Uvod u antropologiju nadmodernosti.* Beograd.
- PÓCS Éva 2002. *Tér és idő a néphitben.* = *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Budapest, 9–39.
- RÓNAY György 1985. *Jókai Mór: És mégis mozog a föld.* = *A regény és az élet. Bevezetés a 19–20. századi magyar regényirodalomba.* Budapest, 102–111.
- SIMONN Mariann 2002. *Helyek és szellemek.* Kortárs, Építészet 4.
- SCHÜTZ, Albert 1984. *Az idegen.* = Hernádi Miklós: *A fenomenológia a társadalomtudományban. Válogatás.* Budapest, 405–414.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály 1994. *Mene tekel. Ottlik Géza: Iskola a határon. Újraolvasás.* Literatura 1. 3–28.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály 1994. *Ottlik Géza.* Pozsony.
- TARJÁN Tamás 1996. *Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák.* = *Ötven nagyon fontos »gyerek-könyv«.* Műismertetések és műelemzések. Budapest, 82–87.
- THOMKA Beáta 1995. *Térlátás, belső táj, tartam.* = Sándor Iván szerk. *A századvég szellemi körképe.* Pécs, 299–331.
- WHITE, Hyden 1997. *A történelem terhe.* Osiris, Budapest.
- WITTEL 1988. *Perspektíva.* = Redl Károly szerk. *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Budapest, 432–37.

Textual-College (II)

During its several hundred years of existence, Debrecen has gained such cultural and historical importance that one cannot speak of Hungarian history or cultural history without mentioning the institutions, citizens or students of this city. Owing to the Reformed College maintained by the Reformed Church since 1538, Debrecen has grown into one of the most significant school towns and cultural and scientific centres of the country. We find several noted scientists, writers and poets among the former students of this institution. Debrecen is a cultural space which has its literary depiction. Besides the actual physical city, there is a “textual city”, an aesthetic construction that exists in literary narratives written about Debrecen, and the two together forms our vision of the city. An essential element of Debrecen’s visual texture is the building complex of the Reformed College. Consequently, the texts on the Reformed College have also become part of the Debrecen-narrative in Hungarian fiction; these texts make up a textual institution, that is, a textual college, analogously to the textual-city. The study analyses and compares those texts or passages in Hungarian fiction whose scenes are set in the Reformed College in Debrecen.

Keywords: discursive spaces, city research, visual narratology, city as text, the Gadamer emblem of reading, genius loci, mythical space, anthropological place, Csokonai-cult, places of remembrance, typical of Debrecen